

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ՄԱՆՈՒԿ ԱԲԵՂՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ԿՈՍՏԱՆՅԱՆ ՈՒԼՅԱՆԱ ԱՇՈՏԻ

ՀՐԱՆՏ ՄԱԹԵՎՈՍՅԱՆ ԵՎ ՎԱՍԻԼԻ ՇՈՒԿՇԻՆ. ԳՐԱԿԱՆ
ԶՈՒԳԱՀԵՌՆԵՐ

Ժ.01.02 – «Նորագույն շրջանի հայ գրականություն»
մասնագիտությամբ
բանասիրական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանի
հայցման ատենախոսության

ՍԵՂՄԱԳԻՐ

ԵՐԵՎԱՆ-2017

Ատենախոսության թեման հաստատվել է ՀՀ ԳԱԱ Մ. Աբեղյանի անվան
գրականության ինստիտուտում

Գիտական ղեկավար՝
բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

ԶԱՎԵՆ ՎԱՍԻԼԻ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

Պաշտոնական ընդդիմախոսներ՝
բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
ՎԼԱԴԻՄԻՐ ԱՂԱՍՈՒ ԿԻՐԱԿՈՍՅԱՆ

բանասիրական գիտությունների թեկնածու
ՀՐԱՉՅԱ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆԻ ՍԱՐԻԲԵԿՅԱՆ

Առաջատար կազմակերպություն՝ Երևանի Խ. Աբովյանի անվան պետական
մանկավարժական համալսարան

Պաշտպանությունը կայանալու 2017 թ. հունիսի 2-ին, ժամը 12.30-ին ՀՀ ԳԱԱ Մ.
Աբեղյանի անվան գրականության ինստիտուտում գործող ԲՈՆ-ի
Գրականագիտության 003 մասնագիտական խորհրդում (հասցեն՝ Երևան,
Գրիգոր Լուսավորչի 15):

Ատենախոսությանը կարելի է ծանոթանալ ՀՀ ԳԱԱ Մ. Աբեղյանի անվան
գրականության ինստիտուտի գրադարանում:
Սեղմագիրն առաքված է 2017 թ. ապրիլի 27-ին

Մասնագիտական խորհրդի
գիտական քարտուղար՝ բանասիրական
գիտությունների թեկնածու

Ս. Ա. Մարգարյան

ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Ատենախոսության քննության առարկան 1960-70-ականների հայ և ռուս գրականության ականավոր ներկայացուցիչներ Հրանտ Մաթևոսյանի ու Վասիլի Շուկչինի ստեղծագործությունների միջև գրական զուգահեռների անցկացումն է: Ներածության մեջ անդրադարձել ենք «գյուղական արձակի» ընդհանուր զարգացման ուղղություններին և հարցի ուսումնասիրության պատմությանն ինչպես ռուս, այնպես էլ հայ գրականագիտության մեջ: Նկատի ունենալով, որ երկու գրողների ստեղծագործություններում կարևոր տեղ են զբաղեցնում ոչ միայն նրանց անհատական փորձը նկատմամբ, գրականության մասին ունեցած պատկերացումները, այլև ժամանակի գործոնը, առաջին գլխում՝ «Գրական ավանդույթի, թեմատիկ միջավայրի և գեղագիտության ընդհանրությունները», անդրադարձել ենք այդ խնդիրներին: Այստեղ շեշտը դրված է Մաթևոսյանի արձակի վերլուծության վրա, իհարկե, Շուկչինի հետ անցկացրած որոշակի զուգահեռներով: Երկրորդ գլխում՝ «Հրանտ Մաթևոսյանի և Վասիլի Շուկչինի արձակը ժամանակի սոցիալական ու քաղաքական կյանքի համատեքստում», նյութի ընձեռած հնարավորությունների սահմանում վերլուծել ենք նրանց ստեղծագործությունների յուրահատկություններն ու դրանց արձագանքների բնույթը: Երրորդ գլուխն ամբողջությամբ Մաթևոսյանի և Շուկչինի արձակի թեմատիկայի, հերոսների կերպավորման ու գեղարվեստական միջոցների տիպաբանական քննության փորձ է, ուր անդրադարձել ենք թեմատիկայի, հերոսների կերպավորման ու գեղարվեստական միջոցների տիպաբանությանը:

Համեմատության նպատակով վերլուծել և զուգահեռել ենք երկու գրողների առանձին պատմվածքներ ու վիպակներ՝ այդ վերլուծություններից արված տեսական եզրակացություններով ամփոփելով ատենախոսությունը:

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՐԿԱՆ, ՆՊԱՏԱԿՆ ՈՒ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Ատենախոսության ուսումնասիրության առարկան Հ. Մաթևոսյանի և Վ. Շուկչինի արձակի գրական զուգահեռների ու գեղարվեստական առանձնահատկությունների քննությունն է, նրանց գրական ընթացքի մեկնաբանումը, տիպաբանական որոշ ընդհանրությունների վերհանումը և առանձին երկերի միջև համեմատությունների անցկացումը: Գրողների ստեղծագործություններում արտացոլված գաղափարներն ու մոտեցումները հիմք ընդունելով՝ փորձել ենք ուսումնասիրել մաթևոսյանական և շուկչինյան արձակի հիմնական առանձնահատկությունները, իսկ նպատակը՝ նրանց ստեղծագործությունների միջև գրական զուգահեռների անցկացումն է: Ատենախոսության խնդիրը՝ երկու գրողների մոտ տեղի և ժամանակի, սոցիալական-քաղաքական խնդիրների ըմբռնման նմանությունների,

թեմատիկայի, հերոսների կերպավորման ու գեղարվեստական միջոցների տիպաբանական ընդհանրությունների վերհանումն է:

ԹԵՄԱՅԻ ԱՐԴԻԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ԳՈՐԾԱԿԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հ. Մաթևոսյանի և Վ. Շուկշինի ստեղծագործությունների միջև գրական գուգահեռների վերլուծությունն արդիական է ժամանակի արձակի զարգացման ուղղությունների բացահայտման, Հ. Մաթևոսյանի երկերի առավել լայն՝ հայ գրականության կոնտեքստից դուրս քննության տեսանկյունից:

Ատենախոսությունը կարող է կիրառվել 1960-70-ականների խորհրդային արձակը, ժամանակի գրականության տիպաբանության խնդիրները, հայկական և ռուսական արձակի ազգային առանձնահատկություններն ու զարգացման ընդհանուր ուղղություններն ուսումնասիրելու, ինչպես նաև Մաթևոսյանի և Շուկշինի ստեղծագործությունն ուսումնասիրողների կողմից 20-րդ դարի երկրորդ կեսի հայ և ռուս գրականության դասընթացների ժամանակ:

ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՏԵՄԱԿԱՆ ԵՎ ՄԵԹՈՂԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԻՄՔԸ

Ատենախոսության տեսական հիմքը կազմում են հայ և ռուս գրականագիտական ուսումնասիրությունները: Ատենախոսության մեթոդաբանության հիմքում ընկած են դասական գրականագիտության փորձը և արդի գիտության նվաճումները: Մեր նյութի թելադրանքով հիմնականում կիրառել ենք համեմատական-տիպաբանական մեթոդը: Ըստ հարկի, պայմանավորված վերլուծվող նյութով կամ խնդրի բնույթով, կիրառվել են նաև պատմական մեթոդը, ժամանակագրական-կենսագրական և գրական երկերի վերլուծության համակարգային ու ամբողջական վերլուծության սկզբունքները:

ԹԵՄԱՅԻ ՄՇԱԿՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԳԻՏԱԿԱՆ ՆՈՐՈՒՅԹԸ

Հ. Մաթևոսյանի և Վ. Շուկշինի ստեղծագործության հիմնական թեման ժողովրդի կյանքն է՝ մարդկային հարաբերություններ, կյանքի ու մահվան փիլիսոփայություն, սեր, հայրենասիրություն, անձնական որոշ մղումներով պայմանավորված արարքներ, գյուղացու դժվարին կյանքի նկարագրություն, կորստի անդառնալի ցավ, նախանձ, քինախնդրություն և այլն: Այդ թեմաներին անդրադարձը կատարվում է գյուղական միջավայրում, սակայն հերոսների շարքում կան նաև քաղաքաբնակներ: Նրանց պատմվածքները մեր առջև բացում են իրենց փոքր հայրենիքում ապրող սովորական մարդկանց կյանքի նկարագիրը, խոսում մարդու ճակատագրի, հոգևոր արժեքների և դրանց

վերագտնելու մասին: Հերոսները երբեք չեն խոսում հայրենիքի ճակատագրի մասին, որովհետև այն միահյուսված է իրենց ճակատագրին:

Ուսումնասիրության գիտական կարևոր նորույթն այն է, որ առաջին անգամ, ելնելով տիպաբանական մեթոդի վերլուծական պահանջներից, գուգահեռաբար ներկայացրել ենք հայ և ռուս գրողների գեղարվեստական արձակի բովանդակային ու կառուցվածքային առանձնահատկությունները՝ հաշվի առնելով գյուղագրական արձակի հիմնադրույթները: Ատենախոսությունում արծարծված խնդիրներն ու հարցերը ոչ միայն չեն կորցրել իրենց այժմեականությունը, այլև հիմա, առավել քան երբևէ, արդիական են դարձել: Մեր աշխատանքն իր առանձին հարցադրումներով ամբողջացնում է ոչ միայն ժանրի գեղարվեստական արձակի նվաճումները, այլև ուշադրություն է դարձնում այն գրականագիտական ուսումնասիրություններին, որոնց հեղինակները փորձել են բացահայտել «գյուղական արձակ» երևույթն ընդհանրապես:

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ատենախոսությունը քննարկվել և հրապարակային պաշտպանության է երաշխավորվել ՀՀ ԳԱԱ Մ. Աբեղյանի անվան գրականության ինստիտուտի Նորագույն շրջանի հայ գրականության բաժնում: Աշխատանքի հիմնադրույթներն արտացոլված են գիտական ժողովածուներում հրապարակված հոդվածներում:

ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ

Ատենախոսությունը կազմված է ներածությունից, երեք գլխից և եզրակացություններից:

ՆԵՐԱՄՈՒԹՅՈՒՆ

1960-ական թվականներին, խորհրդային գրականության զարգացման գրապատմական նոր պրոցեսում, ձևավորվեց գրական մի հոսանք, որին տրվեց «գյուղական արձակ» պայմանական անունը, որը գրեթե անմիջապես հայտնվեց գրականագիտության և քննադատության սևեռուն ուշադրության կենտրոնում: Գրականությունը չէր կարող գյուղական իրականության մասշտաբային վերափոխումն անուշադրության մասնել, և այդ պայմաններում ճիշտ ժամանակին իր հրատապ հարցադրումներով, մարդկային իյիստ մտահոգություններով հանդես եկավ այդ ժանրը: Խորհրդային տարածքում «գյուղական արձակի» ամենացայտուն դեմքերից էին Վ. Շուկչինը, Վ. Բելովը, Վ. Ռասպուտինը, Ֆ. Աբրամովը, Չ. Այթմատովը, Ի. Դրուցեն, Հ. Մաթևոսյանը և ուրիշներ: Ի մասնավորումն մեր թեմայի՝ ընդհանուր գծերով քննարկել ենք Հ. Մաթևոսյանի և Վ. Շուկչինի արձակում գյուղական թեմատիկայի ու հերոսների տիպաբանական ընդհանրությունները և գրական գուգահեռներ անցկացրել:

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ
ԳՐԱԿԱՆ ԱՎԱՆԴՈՒՑՔԻ, ԹԵՄԱՏԻԿ ՄԻՋԱՎԱՅՐԻ ԵՎ
ԳԵՂԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՀԱՆՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Հրանտ Մաթևոսյանի և Վասիլի Շուկչինի ստեղծագործությունները մերձեցնող ու տիպաբանական ընդհանրությունների մղող մի շարք հատկանիշների շարքում գրական ավանդույթի, թեմատիկ միջավայրի և գեղագիտության ընդհանրությունները թերևս ամենակարևոր տեղն են զբաղեցնում: Այդ առումով կարևոր են ոչ միայն նրանց անհատական փորձընկալումները, գրականության մասին պատկերացումները, այլև ժամանակի գործոնը:

1960-ական թվականներն արձակի խնդիրների, գրական բանավեճերի և որոնումների առանձնապես արդյունավետ տարիներ էին: Նոր սերնդի գրողները, որոնց մեջ էին նաև Հ. Մաթևոսյանն ու Վ. Շուկչինը, սեփական ճշմարտության սկիզբը դրեցին՝ իրենց գեղարվեստական արձակով օղակի դեր կատարելով հնի և նորի միջև: Նրանք որոնում էին իրականության պատկերման նոր եղանակներ, ստեղծագործության նյութ էին դարձնում կյանքի այն կողմերը, որոնք մինչ այդ դուրս էին մնացել գրականության ուշադրությունից: Գրողները գրականություն բերեցին գյուղաշխարհում ծնված ու մեծացած, կյանքի արատավոր երևույթներին ցավով էին նայող ու ըմբոստացող մարդկանց:

Հայ իրականության մեջ արդեն իսկ ճանաչում ունեցող նշանավոր գրողների հետ մեր գրականության էջերը հարստացնում էր հայ արձակագիրների մի երիտասարդ սերունդ, որի շարքում աչքի էր ընկնում հատկապես Հ. Մաթևոսյանը, ով ստեղծագործական ինքնատիպությամբ օժտված գրող է և հայ արձակի նորարարներից: Նա ընթերցողներին հրամցրեց արձակի այնպիսի լավատյն նմուշներ, ինչպիսիք են «Ահնիձոր» ակնարկը (1960), որով մուտք գործեց գրականություն, «Օգոստոս» (1967), «Ծառերը» (1975), «Մեր վազքը» (1978), «Տերը» (1980) ժողովածուները:

Իր հերթին Վ. Շուկչինը, հետևելով նախորդներին, մասնավորապես Ա. Չեխովի ստեղծագործական սկզբունքներին, շարունակեց և զարգացրեց պատմվածքի ժանրի գրական ավանդույթները: Արձակագիրը ստեղծագործել է տարբեր ժանրերով, սակայն հասարակական լայն ընդունելության ու մեծ ճանաչման արժանացել են հատկապես նրա փոքրածավալ ստեղծագործությունները, որոնք իրենց ուրույն տեղն են գրավում ռուս գյուղագրական արձակի շրջանակներում:

Գյուղագրական արձակի ժանրը ռուս գրականության մեջ ակնհայտորեն տարբերվում է մյուսներից: Այդ տարբերությունների մասին կարելի է շարունակ խոսել՝ առանց ինչ-որ եզրակացությունների հանգելու: Պատճառն այն է, որ այս ժանրում ներառված նյութն ու թեմատիկան չեն սահմանափակվում միայն

գյուղական կյանքի նկարագրությամբ: Այն կարող է ընդգրկել այնպիսի ստեղծագործություններ, որոնք արտացոլում են գյուղի և քաղաքի մարդկանց փոխհարաբերությունները, նույնիսկ այնպիսի գործեր, որոնց հերոսները գյուղացիներ չեն: Մակայն նմանօրինակ երկերն իրենց ոգով ու գաղափարներով, արտացոլած թեմատիկայով դիտարկվում են գյուղագրության շրջանակներում:

Առաջին իսկ գործերում («Ահնիձոր» ակնարկը և «Օգոստոս» ժողովածուն) Հ. Մաթևոսյանին հուզող և հոգեհարազատ թեման հիմնականում հայկական գյուղն է, նրա գեղեցիկ բնաշխարհն ու մարդիկ: Արձակագրի համար անասելի ցավ է, որ փոխվել է գյուղաշխարհը, փոխվել են նրա բարքերը և սովորույթները, փոխվել են նաև մարդիկ՝ իրենց ապրելակերպով ու վարվեցողությամբ, մակարդակով և մտածողությամբ, կյանքի, աշխարհի մասին ունեցած պատկերացումներով, հոգեբանությամբ ու բնափիլիսոփայությամբ: Գյուղի աստիճանաբար ամայացումն անդառնալի ցավ է պատճառում գրողին, ում համար փոքր հայրենիքի քանդվելն անցյալի կորուստին համարժեք մի բան է: Գյուղական կյանքն ու առօրյան, այնտեղ ապրող մարդկանց հոգսերը և ճակատագրերը չեն մնում սոսկ նեղ նկարագրական. այս բոլորը Հ. Մաթևոսյանի գրչի տակ ներկայացվում են ավելի լայն ընդգրկմամբ ու տարածքով, համազգային և համամարդկային ֆոնի վրա:

Հայրենի եզերքի ու նրա մարդկանց գեղարվեստական մարմնավորման ժամանակ տեսնել մարդուն և աշխարհը, հերոսներին կանգնեցնել աշխարհի առաջ, ի ցույց դնել նրանց մաքառումների պատմությունը, լսելի դարձնել կարոտի ու տառապանքի, հոգսի և հառաչանքի ցավեցնող ու միաժամանակ գոտեպնդող ձայնը, այնպես, որ այդ նույն աշխարհը նրանց մեջ գտնի իրեն, նրանցով ճանաչի և զգա իրեն, իսկ ընթերցողն անթաքույց ապրի հայտնագործումի հրճվանքն ու հարստացումի բավականությունը: Գրողական հայացքի ընդհարանացման այս սկզբունքը հարազատ է թե՛ Հ. Մաթևոսյանի, թե՛ Վ. Շուկչինի ստեղծագործական նկարագրին և նրանց արձակում ի հայտ է բերում գուգահեռների մի ամբողջ շարք:

Հ. Մաթևոսյանն իրեն համարում է գյուղագիր, հայոց գեղջկական էթնոսի տարեգիր: Նրա «գյուղագրական» արձակն իրավամբ նոր երևույթ է իր բովանդակությամբ՝ ի տարբերություն XIX դարավերջի և XX դարասկզբի հայ գրականության երկու հատվածներում քաղաքացիության անցաթուղթ ստացած «գյուղագրության» ու «զավառի գրականության»: Թե՛ Պերճ Պռոշյանը, թե՛ Մուրացյանը, թե՛ Թլկատինցին, թե՛ Ռուբեն Զարդարյանը և արևելահայ ու արևմտահայ մյուս արձակագիրները, որոնց գրականության նյութը հայ գյուղն էր, մեծ հաշվով՝ լուծում էին կոնկրետ խնդիրներ. արևելահայ հատվածում առավելապես բարքերի ու կենցաղի կենդանագրման, գյուղափրկիչ ծրագրերի

գերակայությամբ, արևմտահայ հատվածում՝ գավառի կյանքը գրականություն
բերելու մտահոգությամբ:

Մաթևոսյանի արձակն այս առումով, առերևույթ մնալով թեմատիկ նույն
մասնավորության մեջ և երբեմն ունենալով նաև իր նախորդներին հատուկ
շեշտադրումները, այնուամենայնիվ, մեկ այլ մակարդակ է: Գյուղի տարեգրի
գրած էջերը նման են օրերի և օրերի պես լի են կյանքով, նա չի ընդունում
պայմանական միջավայր, պայմանական ժամանակ ու պայմանական հերոսներ:
Միջավայրը հայ գյուղն է, հերոսներն էլ նույն գյուղի բնակիչներն են:
Ճշգրտությունը, ստուգությունը, փաստին, կատարվածին հավատարիմ մնալը
գրողի համար ոչ թե մեթոդ է, եղանակ, այլ՝ էություն: Այստեղից էլ հասկանալի է՝
մաթևոսյանական տարեգրության առանձնահատկությունը գյուղական կյանքն է
և գյուղական միջավայրը: Նույնը, իհարկե, բնորոշ է Վ. Շուկշինի արձակին, որն
ունի ներքին ստուգություն, միջավայրի ընդհանրություն: Արձակագիրն իր
ստեղծագործությունների հերոս դարձրեց հասարակ մարդուն: Նրա նախընտրած
գլխավոր կերպարները գյուղացիներն են, բայց դա չի նշանակում, որ այդ երկերը
սահմանափակվում են միայն գյուղական կյանքի նկարագրությամբ:

Գյուղական արձակի թեմաները հավերժական են, որովհետև այնտեղ
արտացոլվում են բարոյականության, բնության հանդեպ սիրո, մարդկանց
նկատմամբ բարյացակամ վերաբերմունքի և ցանկացած ժամանակի համար
հրատապ խնդիրներ: Վ. Շուկշինը խոր վերլուծության է ենթարկում հողի մարդու
ազգային բնավորությունը, ում համար հայրենի եզերքը իր փոքր հայրենքին է:
Ուստի կարելի է եզրակացնել՝ գրողի համար կարևոր է իր ապրածը,
հիշողությունը, ժամանակի վերապրումը և դրա միջոցով ներթափանցումը
ժամանակի ու դարի պրոբլեմների մեջ, որն արձակագիրը պատկերում է իր
ապրածի <<մանրամասներին>>, <<ժամանակի ընթացքի, նրա հոսքի>> ընթացքով՝
որպես գեղարվեստական մի իրականություն, որի հիմքն իրականության ռեալ
համապատկերից քիչ տարբերվող ռեալիստական ապրումն է: Հողը ռուս մարդու
համար կյանքի աղբյուր է, ահա թե ինչու է գյուղացին ամուր թելերով կապված իր
փոքր հայրենիքին:

Յուրաքանչյուր գրող գրական աշխարհ է մուտք գործում իր ապրած
ժամանակի ու հատկապես ապագայի դեսպան դառնալու հավակնությամբ, ինչը
նրան հնարավորություն է ընձեռում յուրովի ընկալել դասական ժառանգությունը
և էլ ավելի կապվել կյանքի հետ: Այդպես է նաև Հ. Մաթևոսյանի դեպքում, ով
իրենից հետո ստեղծագործական նոր ուղիներ բացեց, ինչ-որ չափով կարողացավ
բարելավել գրական մթնոլորտը, ազգային գրականությունը ճահճացումից դուրս
բերելու հուսադրող քայլ կատարեց՝ իր անհատականությունը միացնելով
նորոգվող գրական մթնոլորտին: Հերոս ընտրելով գյուղաշխարհի մարդուն՝ նա
փորձում է այնպես անել, որ բնության ամենակատարյալ ստեղծագործություն

մարդն ազատվի մտքի անտեսանելի կապանքներից, ավելի շուտ իրեն զգա իսկապես ստեղծագործող և արարող անհատ, չտոնահարվի նրա արժանապատվությունը: Գրողի հերոսը միայնակ մարդ չէ, այլ ինքնատիպ անհատականություն, որը փորձում է գյուղը փրկել անդառնալի կորուստներից:

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

ՎԱՍԻԼԻ ՇՈՒԿՇԻՆԻ ԵՎ ՀՐԱՆՏ ՄԱԹԵՎՈՍՅԱՆԻ ԱՐՁԱԿԸ ԺԱՄԱՆԱԿԻ ՔՍՂԱՔԱԿԱՆ ՈՒ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԿՅԱՆՔԻ ՀԱՄԱՏԵՔՏՈՒՄ

Գրական սկզբի ավանդությանին, թեմատիկ միջավայրի և գեղագիտության ընդհանրությունները, բնականաբար, հետագա զարգացումներում որոշակի փոփոխությունների պետք է ենթարկվեին՝ առավել ընդգծելով նմանություններն ու վեր հանելով նաև ինչ-ինչ տարբերություններ: Այդ առումով՝ 1960-ական թվականների վերջը և 1970-ականները գյուղական արձակի համար մի կողմից նոր նվաճումների, այսպես կոչված՝ քաղաքացիության ամրագրման, իսկ մյուս կողմից՝ նաև յուրօրինակ փորձության տարիներ էին: Հրատարակված նոր գրքերն ու մամուլում լույս տեսած ստեղծագործությունները՝ Վ. Շուկշինի «<Այնտեղ՝ հեռվում>> (1963), Ֆ. Աբրամովի «<Երկու ձմեռ և երեք ամառ>> (1968), Հ. Մաթևոսյանի «<Երկրի ջիղը>> («<Աշնան արև>>), «<Խումիար>>, «<Ուղիներ-խաչուղիներ>> (1978), Վ. Սատաֆևի «<Արքա-ձուկը>> (1978), Վ. Ռասպուտինի «<Վերջին ժամկետը>> (1978), Ի. Դրուցեի «<Մեր բարության ծանրությունը>> (1978) և այլն, գալիս էին վկայելու, որ, եթե փոխվել է ինչ-որ բան, ապա փոխվել է այնքանով, որ ավելի ու ավելի է արմատավորվել ու բյուրեղացել, ավելին՝ գեղագիտական, գաղափարական, թեմատիկ կայուն սկզբունքների և հարցադրումների համակարգն ընդարձակել է իր սահմանները՝ խորքում հետևողականորեն արձագանքելով նաև ժամանակի հասարակական, քաղաքական ու սոցիալական կյանքին: Երևույթի տարածական սահմանների ընդարձակումն ուղեկցվում էր բարձրացված նախկին հարցադրումների խորացմամբ և նորերի առաջադրմամբ, ազգային ակունքներից իրենց հոգևոր ու բարոյական անսպառ ուժն առնող հերոսների կերպավորմամբ, բարոյահոգեբանական նպատակաուղղվածության հստակ ընդգծմամբ:

Հ. Մաթևոսյանի ամենաառաջնային և ամենագիտակ գնահատողներից ու մեկնաբանական խորությամբ առանձնացող ռուս գրականագետ Լ. Աննինսկին, չանտեսելով ռուսական գրաքննադատության մեջ հայ գրողի գնահատման և արժևորման գործում նաև Ա. Բիտովի ու Ա. Մարչենկոյի ունեցած դերը, խոսելով նրա արձակի մասին և համադրելով գրողի 1960-70-ականների ստեղծագործությունները՝ գալիս է այն եզրակացության, որ եթե 60-ականների Մաթևոսյանին ինչ-որ տեղ դեռ կարելի էր գյուղագրական արձակի ներկայացուցիչ («<деревенщик>>) համարել, ապա 70-ական թվականներին այս

գուգահեռները չեն գործում: Նա գյուղագրական արձակի հիմնական նպատակը տեսնում է այս աշխարհը <<հնով բուժելու>> մեջ, իսկ 60-ականների Ծմակուտը բնութագրում է որպես <<նախաստեղծ դրախտ>> և գտնում, որ 70-ական թվականներին Ծմակուտն արդեն <<աշխարհի մոդել>> է¹:

Անդրադառնալով ոչ այնքան հայտնի <<Հյուսիս>> ամսագրում 1966-ին Վ. Բելովի տպագրած <<Սովորական գործ>> վիպակին՝ քննադատն ընդգծեց <<իսկական ժողովրդականության>> ու երիտասարդ արձակագրի գեղարվեստական կողմնորոշման անհերքելի կապը՝ հստակորեն սահմանազատելով գյուղաշխարհի արտացոլման իրական շարժառիթները և <<ակունքների հովվերգական գովերգումը՝ բացառելով դրանց ընդհանրությունը>>²: Իրականությունը, իհարկե, չիփխեց գրողի հանդեպ հռոետեսությամբ տրամադրված գրաքննադատության ընդգծված վերաբերմունքը: Անխուսափելիորեն իրարամերժ հարցադրումներ ու հարցապնդումներ եղան նաև այս դեպքում: Նորից անթաքույց դժգոհություններ լավեցին <<ժամանակակից գյուղի ակտիվ և հեռանկարային շերտավորումների անտեսմամբ>>, դեպի անդառնալի <<անցյալը հակվածությամբ>>³ պայմանավորված գյուղական արձակի <<միակողմանիության>> ու <<սահմանափակության>> մասին: Քննադատության այսպիսի դիրքորոշումը ոչ միայն դեպի անցյալն (1920-ական թվականների վերջերի և նախապատերազմյան ու պատերազմյան շրջանի գյուղը) այդ արձակի կողմնորոշման գլխավոր նպատակի թյուրըմբռնման, այլև ժամանակակից գյուղաշխարհին դիմելու անժխտելի փաստի անտեսման արդյունք էր:

Երբեմն կարծիք է հայտնվում, թե անհրաժեշտություն չկա գյուղագրական արձակը պաշտպանել մեղադրանքներից, չնայած խիստ ծայրահեղ առարկություններն ու հանդիմանությունները բացառված չեն նաև այսօր, որոնք շատ դեպքերում նախկին տեսակետների նոր դրսևորումներն են և միտում ունեն անպայմանորեն թերություններ հայտնաբերել այդ ժանրում: Մինչդեռ իրականում կարճ ժամանակահատվածում գյուղագրությունը ստեղծել է բարձրարժեք երկեր, առանց որոնց անհնարին է պատկերացնել ժամանակակից գեղարվեստական գրականությունը: Դրանք կենսական մեծ տարողությամբ, համամարդկային մնայուն բացահայտումներով և ընդգրկուն ընդհանրացումներով ստեղծագործություններ են, քսաներորդ դարի ռեալիստական արվեստի ուրույն դրսևորումներ:

¹ Аннинский Л., Мятёжная безмятежность (Этическая проблема прозы Г. Матевосяна), <<Литературная Армения>>, 1971, # 7-8, с. 137.

² Кузнецов Ф., Движение вглубь, <<Литературная газета>>, 1966, 22 ноября.

³ Старикова Е., Социологический аспект современной <<деревенской прозы>>, <<Вопросы литературы>>, 1972, # 7, с. 27-28.

Թե՛ Մաթևոսյանը, թե՛ Շուկչինն իրենց գեղագիտական իդեալն արարելիս դիմում են ժողովրդի ազգային մշակութային ավանդներին՝ ելնելով ելակետային մի սկզբունքից՝ մարդու և մարդկային խնդիրը լուծել անհատի բարոյահոգեբանական սկզբունքներից: Այս նկատառումով էլ մաթևոսյանական ու շուկչինյան ստեղծագործությունների բուն աղբյուրները գնում, առնչվում են ոուս և համաշխարհային գեղարվեստական մտածողությանը:

Հ. Մաթևոսյանի <<մտորումները>>, իհարկե, բացահայտելով ստեղծագործության յուրաքանչյուր <<պարունակ>>, միաժամանակ վեր են հանում նաև հեղինակի գեղարվեստական աշխարհընկալման ըմբռնումները: Ուստի սյուժեն, որ պայմանական նշանակություն ունի, կարելի է մասնատել <<փոքր պատումների>> շարքի, ուր Ղազախը կարելի է ընկալել իբրև <<պարապոթյան>> վայր, որը մաթևոսյանական ընկալմամբ քաղաքի խորհրդանիշն է: Սա <<պարապոթյան>> այն ըմբռնումն է, որ բախման, կոնֆլիկտի՝ գրողի ընկալման հիմքն է դառնում և պատումի զարգացման ներքին բանալին, ինչն առհասարակ բնորոշ է <<Օգոստոս>> ժողովածուի, <<Ծառերը>> գրքի պատումներին: Այնպես որ, կոնֆլիկտի մի ծայրում Ղազախը, Թիֆլիսը, Տաշքենդն են, պարապ, ավագին փոված, անկյանք, խոսքեր վատնող երիտասարդների (<<Գոմեշը>>), ասֆալտին սահող հեծանվորդների (<<Ալխո>>), կրկեսային զամբիկի (<<Նժույզս, նժույզս>>, 1967) և առհասարակ սպառողների սնամեջությունը, իսկ մյուս <<ծայրում>> Անդրոն տոնի է սարքում, Մարիամը ձկնում է խոտի ծանրության տակ, զոմեշը եռաքոր մոլուցքի մեջ է...

Հ. Մաթևոսյանին և Վ. Շուկչինին հետաքրքրում են ժողովրդի փիլիսոփայական ու բարոյական արժեքների կորուստները, գյուղի սոցիալական վիճակի վերլուծությունը, ժողովրդագրական պրոցեսները և մարդկային, ընտանեկան հարաբերությունները: Նրանք գյուղաշխարհի հարազատ որդիներն են, արտահայտում են գյուղի հառաչանքը, նաև գյուղական նոր օջախների ստեղծման երազանքը, բացահայտում գյուղի ներքին բովանդակությունը, գյուղի և գյուղացու դրաման: Գրականագետ Վ. Փիլոյանի դիտարկմամբ <<Մաթևոսյանի արվեստի գերագույն արժանիքը թերևս այն է, որ նա կարողանում է ընթերցողին ներքաշել մասնավորապես մարդկային-կերպարային ճակատագրից ներս՝ նրան անհաղորդ չթողնելով այդ ճակատագրին>>⁴:

Ռուս գրողի արձակը հյույժեղ է, բովանդակալից ու կենսալից: Պատմվածքներում նկարագրվող գործողությունների վայրը հիմնականում գյուղն է՝ փոքր հայրենիքը (նույնը նաև Հ. Մաթևոսյանի արձակում), բայց ստեղծագործություններում տեղի ունեցող իրադարձությունները չեն

⁴ Փիլոյան Վ., Կերպարի մաթևոսյանական ընտրությունը, ժամանակ և գրականություն, Ե., 2012, էջ 96:

սահմանափակվում միայն գյուղական միջավայրի շրջանակներում: Բացի այդ, նրանցում դեպքերը երբեմն կատարվում են անսպասելիորեն. սկիզբն ու վերջը չեն կանխորոշվում: Մանրի ու մեծի, կարևորի և երկրորդականի զանազանում չկա. բոլոր իրողությունները քննվում են զննող հայացքի, միննույն լարված ուշադրության, հավասար լույսի տակ: Սովերներն անկյուններում չեն խտանում, մարդիկ խոսում են այնպես, ինչպես կխոսեին փողոցում, ժողովի ժամանակ, կալանավայրում և այլուր: Այդ մարդկանցից զատ, նրանց կողքին մեկն էլ զարմանք է ապրում բնությանը, երգով: Ուժ, բարություն, արդարություն տեսնելիս առանձին հերոսներ հրճվում են, բերանը եկածն ասում ողորմելի, երեսպաշտ ու գծուծ մարդու կամ արարքի հանդիպելիս: Այսպես գրողների արձակը դառնում է տեսանելի և շոշափելի, ոչինչ չի վրիպում հեղինակների ուշադրությունից:

Վ. Շուկշինն իր ստեղծագործությունների հերոս դարձրեց հասարակ մարդուն: Թեև նրա նախընտրած գլխավոր կերպարները հիմնականում գյուղացիներն են, սակայն դա չի նշանակում, որ այդ երկերը սահմանափակվում են միայն գյուղական կյանքի նկարագրությամբ: Պատմվածքներում հաճախ են արտացոլվում քաղաքային ու գյուղական կյանքի հակադրությունը, կամ գյուղ-քաղաք դարավոր հակամարտությունը: Ընդ որում՝ նրա հերոսները հիմնականում խենթ և տարօրինակ կերպարներ են, որոնք կարող են անկանխատեսելի արարքներ գործել: Ճշմարտությունը խենթ ու տարօրինակ մարդկանց շուրթերով հնչեցնելը հեղինակի <<փոքրիկ խորամանկությունն>> է, եթե նկատի ունենանք ժամանակի գրական մամլիչը: Այդ կերպարները գուրկ չեն դրական հատկանիշներից: Հաճախ հեղինակի կողմից տրված դրական մեկ կամ երկու հատկանիշը բավական են բացասականները ժխտելու: Մարդն ապրում է և ունի իր գաղափարներն ու պատկերացումները կյանքում տեղի ունեցող երևույթների նկատմամբ:

Վ. Շուկշինին, որպես տաղանդավոր գրողի, հաջողվել է ոչ միայն ներկայացնել տարբեր մարդկանց կենսակերպը, այլև բացահայտել ազնիվ ու առաքինի մարդու նկարագիրը: Իսկապես, գրողի արձակը ռուսական ոգու կենսափիլիսոփայության առումով մեծ դեր ունի. կարող է մարդկանց հեռու պահել սխալվելուց, ինչպես որ Մաթևոսյանի արձակը, որն իր հերթին հայ ոգու կենսափիլիսոփայության արտահայտությունն է: Նրանց ստեղծագործություններում առանձնացված թեմատիկան հանդես է գալիս ինքնատիպ կառուցվածքով: Խոսքը վերաբերում է նաև կերպարային համակարգին: Յուրաքանչյուր պատմվածքի որոշակի հատված պատկերում է տվյալ ստեղծագործության հերոսի արտաքին ու ներքին նկարագիրը, ինչպես նաև մեղմ հումորը: Այս հնարքն առավել նպատակաուղղված ձևով է տալիս կերպարի բնութագիրը՝ միաժամանակ արտահայտելով հեղինակային

վերաբերմունքը: Ուշագրավ է, որ ամբողջ ստեղծագործության շրջանակներում բացասական գծերով ու տարօրինակ վարվելակերպով օժտված անհատը գուրկ չէ նաև դրական հատկանիշներից:

Կյանքի գեղարվեստական ճշմարտության բացահայտումն անհնարին է առանց գրական կերպարի հոգեկերտվածքի և բարոյական նկարագրի, նրա ձգտումների ու փնտրտուքների, մտորումների և ապրումների, կյանքի իմաստավորման ու գնահատման սկզբունքների համակցության: Այդ կերպարները գիտակցական կյանքի նկատմամբ ունեցած վերաբերմունքով և պատկերացումներով նկատելիորեն տարբերվում են, որովհետև նրանց գործունեության դրդապատճառներն ունեն ավարտուն տեսք ու նպատակային հեռանկար: Նրանք իրենց կենսական և հոգեբանական տարբեր կուտակումներում կրում են կյանքի ու իրականության ռեալ պատկերը, խորապես գիտակցում են իրենց գործունեության նշանակությունը:

Հայ արձակագրի խոսքը, ինչպես Վ. Շուկչինինը, դարձել է գեղարվեստական փաստ ամենից առաջ շնորհիվ բնատուր, իսկական ներշնչաքի և գրողական արվեստի: Ստեղծագործական մի շարք յուրահատկություններով է պայմանավորված նրա գրական ժառանգության հաջողությունը, ամենից առաջ՝ ինքնատիպությունը: Իրականության ու մարդկային հոգեբանության խոր և ինքնուրույն գննումներ, գեղարվեստական արտացոլման թարմ ու ինքնահնար ձևեր, բնության և կենդանիների անկրկնելի անձնավորումներ, կառուցվածքային, ժանրային ու լեզվաոճական հատկանիշներ, ասելիքի համարձակությունը և մի շարք այլ գործոններն էլ հենց նախանշում են հերոսների կերպարների կերտման լուծումներն արձակագրի ստեղծագործություններում՝ հնարավորություն տալով տաղանդավոր հայ գրողին աշխարհը դիտել Ծմակուտի բեկորված ու բյուրեղյա պատուհանից և ամբողջությամբ ներկայացնել 20-րդ դարի մարդուն:

ԳԼՈՒԽ ԵՐՐՈՐԴ

ԹԵՄԱՏԻԿԱՅԻ, ՀԵՐՈՍԵՐԻ ԿԵՐՊԱՎՈՐՄԱՆ ՈՒ ԳԵՂԱՐՎԵՍՏԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ՏԻՊԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Գրողի ստեղծագործական հոգեբանությունը և աշխատանքային յուրահատկությունները նշանակալից դեր են խաղում նաև նրա ոճամտաձողության, գրական հնարանքների կիրառման, պատկերավոր այս կամ այն միջոցների ընտրության, թեմատիկ ընտրությունների և հերոսների կերպավորման հարցում: Այդ առումով՝ լինելով մեծ անհատականություններ, բնականաբար, Մաթևոսյանն ու Շուկչինն ավելի շատ տարբերություններ ունեն, քան՝ ընդհանրություններ: Բայց, մյուս կողմից, թե՛ գեղագիտության, թե՛ գրականության մուտքի և անցած ճանապարհի զուգահեռներն ու ընդհանրությունները թելադրել են որոշակի հարազատություններ նաև այդ

հատույթում: Արձակագիրների հերոսները հաճախ դժվար բնավորություն ունեցող մարդիկ են, որոնք, իրոք, ծանր են ապրում և բարդացնում են իրենց կողքի մարդկանց, անգամ հարազատների կյանքը: Թեև նրանք իսկապես հոգնատանջ աշխատանքի մարդիկ են, սակայն նաև նրանց աշխատանքով է երկիրը շենանում: Հերոսների կյանքի դառն օրերը շատ-շատ են, ուրախ օրերը՝ քիչ, բայց գյուղի մարդը չափազանց համառ է, չի կոտրվում և առաջ է տանում իր դժվարին գործը՝ մեծացնելով երեխաներին, ստեղծելով իր տնտեսությունը և արհամարհանքով նայելով այն մարդկանց, ովքեր թույլ են ու նվնվան: Առհասարակ, աշխատանքի հանդեպ վերաբերմունքը դառնում է այն չափանիշը, որով ստուգվում են գրական կերպարների մարդկային արժանիքները:

<<Ահնիձոր>>, <<Մենք ենք, մեր սարերը>>, <<Տաշքենդ>> ստեղծագործությունները մեկ ընդհանրություն ունեն. հեղինակն ամեն կերպ ցանկանում է կարևորել ժողովրդի բարոյական նկարագիրը, վերջինիս դերի արժևորումը մարդկանց գիտակցության մեջ, ինչը նա անում է հերոսի ներաշխարհի մեջ խորանալով և նրա հոգևոր աշխարհի սահմաններն ընդլայնելով: <<...Առաջին դրդումը Մաթևոսյանի բնագոյններում հաղորդվել է մանկության հուշերի հողեղեն բջիջներում՝ մթնոլորտի, օդի, հողի բանականության ներարկումից>>⁵, - գրում է Ս. Մարինյանը:

Շուկշինի ստեղծագործությունների ընկալումը պայմանավորված է ոչ միայն իրականության ըմբռնումով, այլև գրականության ու արվեստի նկատմամբ հեղինակի ունեցած վերաբերմունքով և սկզբունքներով: Պայծառ ու լուսավոր աշխարհը, ստեղծագործություններում պատկերավորության և արտահայտչականության արտացոլումները հանգեցնում են նրան, որ գրական գործունեության սկզբնական շրջանում գրողն ուսումնասիրության է արժանացրել կյանքի հիմնական խնդիրները՝ սոցիալական անհավասարություն, գյուղական ու քաղաքային կյանքի հակադրություն և այլն: Պատմվածքներն ունեն նաև սոցիալ-փիլիսոփայական ենթատեքստ, որն արձակագրին հնարավորություն է տվել արտացոլել ազգային կյանքը՝ չկտրվելով ակունքներից:

Չ. Մաթևոսյանի և Վ. Շուկշինի գրեթե բոլոր ստեղծագործությունների առանցքը մարդն է՝ հասարակության, պատմության, ազգային արմատների, բնության հետ ունեցած բազմաթիվ կապերով ու փոխհարաբերություններով: Գեղարվեստական արտացոլման օբյեկտ է նաև նորօրյա գյուղը: Գրողներին հավասարաչափ հուզում են գյուղի ճակատագիրը, ապագան, քանի որ գյուղացին իր հետագա կյանքը չի տեսնում հայրենի հողում, երիտասարդներն առանց սրտի կսկիծ զգալու անվերադարձ հեռանում, լքում են իրենց հարազատ տունը,

⁵ Մաթևոսյանական ընթերցումներ, (հոդվածների ժողովածու), Ե., 2006, էջ 8:

դարավոր ավանդույթներն անհետանալու, մոռացության մատնվելու սահմանագծին են հասել: Նրանց ստեղծագործությունների հերոսները հասարակ գյուղացիներն են, գյուղական կյանքը, բնությունը, գյուղն իր ապրելակերպով ու վերաբերմունքով:

Կերպարների նմանությունը չի սահմանափակվում միայն արտաքին երանգներով: Բնությանը մոտ կանգնած լինելը, նրա բարիքներով ապրելը, բնության հանդեպ սերն ու հարգանքը ծնում են այդ յուրատեսակ մարդկանց ինքնատիպ արարքներ, խոսք, մտածողություն: Հիշենք <<Ահնիձոր>>-ի արջի պատմությունը: Նրա տված վնասները սկսում են անհանգստացնել գյուղին, դեկավարությունը թույլ է տալիս սպանել <<այդ արջին>>, մինչդեռ արջի որսն ընդհանրապես արգելված էր: <<Արջը բնության զարդն է,- ասացին հեռախոսի՝ Ահնիձորի ծայրից,- մենք բնության զարդը փչացնողը չենք>>⁶:

Մաթևոսյանական ու շուկշիյան գյուղացիներին միանգամայն օտար է անձնական կյանք և աշխատանք հասկացությունների տարանջատումը, այնպես, ինչպես լինում է քաղաքում: Այս երևույթները գյուղացու համար միափոխվում են մեկ ընդհանուր գետի մեջ, որի անունն է՝ Կյանք: Այդ մարդկանց աշխարհը՝ շարունակ աշխատանք պարտադրող, տղամարդուն ու կնոջը գրեթե զրկում է հովվերգական զեղումներից, զգվանքները և հուզառատ սիրային երկխոսությունները խորթ են նրանց հոգուն: <<Սեր>> բառը նրանց բառապաշարից գրեթե բացակայում է, իսկ եթե հնչում է, առերևույթ կարծես ժխտում է դրա գոյությունը. <<Սերը քաղաք էր, քաղաքային ապրանք էր, մայրս քաղաքին մոտի գյուղի, համարյա քաղաքի աղջիկ էր>>⁷ (<<Նժույզս, նժույզս>>), <<Սերը մեր ցեղում չկա... Սեր ցեղը գործ է անում. լպստվելու ժամանակ չունի>>⁸: (<<Աշնան արև>>): Իր կյանքի մայրամուտին հասած Մատվեյ Ռյազանցևի (<<Մտորումներ>>) <<մտքինը միայն մի բան է եղել՝ աշխատանք, աշխատանք, աշխատանք... երբ լսում էր, որ իր մոտ մեկն ու մեկը, օրինակ, ասում էր <<սեր>>, մի քիչ չէր հասկանում⁹: Բարոյական նկարագրի ընդհանրությունն անքննելիորեն ընդհանրական է Հ. Մաթևոսյանի և Վ. Շուկշինի բոլոր հերոսների համար: Մարդու կոչման գիտակցումը հոգեկերտվածքի այնպիսի դրսևորում է, ուր մշտապես առկա են բարոյական հստակ չափանիշներ և ըմբռնումներ: Արդարացիորեն կարևորվում է <<բարոյական արմատների>> նշանակությունը՝ ելնելով դրանց խորքային ու բազմակողմանի ըմբռնումից: Այն միայն ավանդականի պահպանման անհրաժեշտության կարևորումը չէ, ինչպես կարող է թվալ առաջին հայացքից: Այդ արմատների վրա են հենվում և սրանցով

⁶ Մաթևոսյան Հ., Երկեր, հ. 1, Ե., 1985, էջ 187:

⁷ Նույն տեղում, էջ 317:

⁸ Մաթևոսյան Հ., Երկեր, հ. 2, Ե., 1985, էջ 30:

⁹ Շուկշին Վ., Պատմվածքներ, Ե., 1979, էջ 266:

են ամբողջանում մարդկային այնպիսի անկեղծ հատկանիշներ, որոնք ապահովում են հողի և մարդու նախաստեղծ ու բոլոր ժամանակների համար անհրաժեշտ կապը, մշտապես արթուն պահում պատմական հիշողությունը: Այս արմատներից է սնվում դարին ու աշխարհին այնքան անհրաժեշտ իսկական մարդկայինը: Մարդու այս տեսակին օտար են խաբեությունը, կեղծիքը, ձևեր թափելը, դերասանություն անելը. <<Ես կարծում էի՝ դու ընդհանրապես ստի ընդունակ չես, մուժիկի ինչի՞ն է պետք>>¹⁰ (<<Գենա>>, 1973): Անգամ մեռնել պետք է՝ ուրիշներին չխանգարելով, նեղություն չտալով. <<Օգոստոսը մեռնելու ամիս չէ>>¹¹ (<<Անիժձոր>>), <<... Ձմեռ օրով մարդ չմեռնի...>> ¹² (<<Ինչպես էր մեռնում ծերունին>>, 1967):

Մաթևոսյանական ու շուկշինյան հերոսները, անկախ նրանից՝ <<լավն են, թե վատը>>, համակրելի են դառնում, ձգում են ընթերցողին, քանի որ նրանք կյանքից վերցրած իրական մարդիկ են: Եվ խոսքը միայն վավերականության մասին չէ, այլ այդ կերպարները կերտողների գրողական տաղանդի, վարպետության, կյանքը ճշմարտացիորեն արվեստի փոխակերպելու մասին է: Ասվածի վկայությունը Հ. Մաթևոսյանի խոսքերն են շուկշինյան հերոսների վերաբերյալ. <<Ինձ իսկական խիզախում է թվում Վասիլի Շուկշինի գրականությունը... նրա մարդիկ լինում էին, այլ ոչ թե դեր կատարում>>¹³: Նույնը կարող ենք ասել նաև հայ գրողի հերոսների մասին, որոնք մեր գրականության կենսափորձի արտահայտությունն են և վկայակոչում են պատմության ու ժամանակի միասնությունը: Հ. Մաթևոսյանի և Վ. Շուկշինի ստեղծագործությունների ընկալումը պայմանավորված է ոչ միայն իրականության ըմբռնմամբ, այլև գրականության նկատմամբ հեղինակների ունեցած վերաբերմունքով ու սկզբունքներով, որովհետև գրական գործունեության սկզբնական շրջանում նրանք ստեղծագործության թեմա դարձրեցին իրենց մտահոգող հարցերը և կյանքի հիմնական խնդիրները՝ սոցիալական անհավասարություն, գյուղական ու քաղաքային կյանքի հակադրություն, հերոսների ներաշխարհում աստիճանաբար կատարվող փոփոխությունները և այլն: Հետևելով հայ և ռուս դասական գրականության ավանդույթներին՝ նրանք դարձան ազգային գրականության խոսքի մեծ վարպետներ: Նրանց ստեղծագործություններն արտացոլում են սոցիալական և հոգևոր արժեքների փոփոխությունները, տալիս են ազգային դիմապատկերի, բնավորության ու խառնվածքի իրական նկարագիրը:

¹⁰ Шукшин В., Собрание сочинений, т. 2, М., 1984, с. 95.

¹¹ Մաթևոսյան Հ., Երկեր, հ. 1, Ե., 1985, էջ 25:

¹² Շուկշին Վ., Պատմվածքներ, Ե., 1979, էջ 189:

¹³ Մաթևոսյան Հ., Սպիտակ թղթի առջև, Ե., 2004, էջ 70:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. 2. Մաթևոսյանին ու Վ. Շուկշինին առավելապես մերձեցնում են մի քանի ընդհանրություններ. նրանց գեղարվեստական արձակի հիմնական թեման անցյալ դարի 60-80 ական թվականների գյուղն է, այնտեղ տեղի ունեցող սոցիալական տեղաշարժերն ու փոփոխությունները, գյուղական և քաղաքային կյանքի օտարոտի սերտաճումները, գյուղի և քաղաքի հակադրությունը, ցավն օրեցօր լքվող բնակավայրերի՝ անհետացող փոքրիկ քաղաքակրթությունների համար:

2. Նրանք տուրք չեն տալիս ժամանակի գրականության ամենատարածված միտումին՝ գեղարվեստական պայմանականությանը, պայմանական միջավայրին ու կերպարներին: Ըստ նրանց՝ գրողն իրողությունները գեղարվեստորեն խեղաթյուրելու կամ գեղարվեստական ինչ-ինչ նպատակներով վերափոխելու իրավունք չունի. նա պետք է արտացոլի կյանքն այնպես, ինչպես կա: Գյուղագրության նոր սերնդի արձակագիրները մշակեցին ժամանակի կյանքի պատկերման նոր եղանակներ՝ պատկերավորման ողջ զինանոցը ծառայեցնելով ճշմարտության բացահայտմանն ու հաստատմանը:

3. Թե՛ Մաթևոսյանը, թե՛ Շուկշինն իրենց գեղագիտական իդեալն արարելիս դիմում են ժողովրդի ազգային մշակութային ավանդներին՝ ելնելով ելակետային՝ մարդու և մարդկային խնդրի լուծման բարոյա-հոգեբանական սկզբունքներից: Այս նկատառումով էլ մաթևոսյանական ու շուկշինյան ստեղծագործությունների բուն աղերսները գնում, առնչվում են ռուս և համաշխարհային գեղարվեստական մտածողությանը:

4. 2. Մաթևոսյանին ու Վ. Շուկշինին հետաքրքրում են ժողովրդի փիլիսոփայական և բարոյական արժեքների կորուստները, գյուղի սոցիալական վիճակի վերլուծությունը, ժողովրդագրական պրոցեսներն ու մարդկային, ընտանեկան հարաբերությունները: Նրանք գյուղաշխարհի հարազատ որդիներն են, արտահայտում են փոքր հայրենիքի հառաչանքը, նաև գյուղական նոր օջախների ստեղծման երազանքը, բացահայտում գյուղի ներքին բովանդակությունը, գյուղի և գյուղացու դրաման:

5. Մաթևոսյանական և շուկշինյան հերոսները գործում են իրենց ներքին մղումներով ու զգացմունքներով, չնայած հաճախ մնում են չհասկացված: Նրանք դեմ են բռնությանը և անօրինությանը, վիրավորանքին ու կոշտ վերաբերմունքին, նրանց յուրաքանչյուր քայլ նպատակաուղղված է բարու և ճշմարիտի հաստատմանը, թեև նրանք հեռու են իրենց հերոսներին իդեալականացնելուց: Մաթևոսյանն ու Շուկշինը մարդու գլխավոր հատկանիշը համարում են բարությունը: Նրանք ցույց են տալիս, որ մարդկային այդ

կարևորագույն հատկանիշն է մարդուն մարդ դարձնողը, մարդու ամենամեծ հարստությունը:

6. Կերպարների տիպականացման հնարքներից է խենթությունը: Հ. Մաթևոսյանի և Վ. Շուկշինի հերոսներին բնորոշ են խենթությունն ու տարօրինակությունները: Մարդիկ ցանկանում են ապրել ազնիվ և արդար աշխարհում, այդ մղումով նրանք արարքներ են գործում, որոնք շրջապատող մարդիկ դժկամությամբ են ընդունում: Պատմվածքներում հաճախ նույնիսկ կատակերգականն ու դրամատիկականը չեն տարանջատվում: Կատակերգական իրավիճակները երբեմն ուղեկցվում են դրամատիկական ելքով, երբ կյանքի ամենասովորական պահերը վերածվում են հակամարտության կամ կոլի: Հ. Մաթևոսյանի արձակում գործողությունները քիչ են, բայց գրողն անհատի և հանգամանքների բախումը գեղարվեստորեն տեղափոխում է հերոսի մտորումների ու խորհրդածությունների ոլորտ՝ կարևոր տեղ հատկացնելով կերպարի մենախոսությանը:

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ԹԵՄԱՅՈՎ ՀՐԱՏԱՐԱԿՎԱԾ ՀՈՂՎԱԾՆԵՐ

1. Հրանտ Մաթևոսյանի գյուղական արձակի հիմնախնդիրները // Խ. Աբովյանի անվան ՀՊՄՀ, Հայագիտական հանդես, Երևան, 2013, 1-2 (21-22), էջ 136-143:

2. Գյուղաշխարհի անդառնալի փլուզման դրաման Հրանտ Մաթևոսյանի արձակում // Երիտասարդ գրականագետների հանրապետական գիտաժողովի նյութեր, Երևան, 2013, էջ 76-82:

3. Հրանտ Մաթևոսյան-Վասիլի Շուկշին գրական առնչությունները // Խ. Աբովյանի անվան ՀՊՄՀ, Հայագիտական հանդես, Երևան, 2013, 2-3 (26-27), էջ 218-224:

4. Հրանտ Մաթևոսյանի և Վասիլի Շուկշինի հերոսների կերպավորման ու գեղարվեստական միջոցների տիպաբանությունը // Գրականագիտական հանդես, Երևան, 2015, էջ 219-227:

5. Հրանտ Մաթևոսյանի և Վասիլի Շուկշինի արձակը ժամանակի սոցիալ-քաղաքական կյանքի համատեքստում // Վեմ համահայկական հանդես // Երևան, 2016, 2 (54), էջ 97-104:

6. Грант Матевосян – Василий Шукшин (общие черты литературной традиции, тематической среды и эстетики)// Успехи современной науки и образования, Белгород, 2016, № 10, Том 4, с. 92-96.

7. Драма невозвратимого разрушения деревенского мира в прозе Г. Матевосяна // Успехи современной науки и образования, Белгород, 2017, № 2, Том 4, с. 85-87.

Ульяна Ашотовна Костанян
Грант Матевосян и Василий Шукшин: Литературные параллели

Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.02 – "Армянская литература новейшего периода".

Защита диссертации состоится 2-ого июня 2017г., в 12.30, на заседании специализированного совета ВАК 003 по специальности "Литературоведение", действующего при Институте литературы имени М. Абегамяна НАН РА, по адресу: ул. Григора Лусаворича, 15, г. Ереван, 0002, Республика Армения.

Резюме

**ГРАНТ МАТЕВОСЯН И ВАСИЛИЙ ШУКШИН: ЛИТЕРАТУРНЫЕ
ПАРАЛЛЕЛИ**

Предметом изучения нашей диссертации является исследование литературных параллелей и художественных особенностей прозы Г. Матевосяна и В. Шукшина, толкование их литературой жизни, раскрытие некоторых типологических сходств и сравнение между отдельными произведениями. Принимая за основу идеи и подходы, отраженные в произведениях данных писателей мы постарались изучить основные особенности матевосянской и шукшинской прозы и задались целью провести параллели между литературными произведениями. Проблема диссертации – раскрытие типологических сходств места и времени, восприятия социально-политических проблем, тематики изображения героев и художественных методов.

Основной темой работы Г. Матевосяна и В. Шукшина является жизнь народа - человеческие отношения, философия жизни и смерти, любовь, патриотизм, действия, обусловленные какими-то личными пробуждениями, описания трудной крестьянской жизни, необратимая боль утраты, зависть, злоба, и так далее. Эти темы упоминаются в сельской местности, но есть герои и среди городских. Их истории открывают перед нами описание простых людей на их малой родине, изображают человеческую жизнь, говорят о человеческой судьбе, духовных ценностях и их восстановлении. Герои никогда не говорят о судьбе родины, потому что их судьба переплетено.

Учитывая важность внедрения более практических вопросов наша диссертация, кроме введения и заключения, включает в себя три главы; "Сходства литературных традиций, тематической среды и эстетики", "Прозы Василия Шукшина и Гранта Матевосяна в контексте политической и общественной жизни", "Типология тематики, изображение героев и художественных средств", где в

рамках возможностей материала, мы изучили в прозах писателей литературные традиции, тематику среды и сходства эстетики, литературные параллели, а потом, в контексте политической и социальной жизни, мы проанализировали особенности материала и характер их отзывов, и, наконец, мы обсудили тематику изображения героев и художественных средств.

В 1960-е годы, в новом историческо-литературном процессе развития советской литературы, образовался литературный поток, которому была дана условное номинирование «сельская проза», который почти сразу стал центром внимания литературоведения и критики. Литература не могла оставить без внимания масштабного преобразования сельской реальности, и в этих условиях как раз вовремя, своими неотложными вопросами, глубокими человеческими проблемами появился этот жанр. Самые знаменательные фигуры «сельской прозы» в советской территории являются: В. Шукшин, В. Белов, В. Распутин, Ф. Абрамова, Ф. Айтматов, В. И. Друцэ, Г. Матевосян и другие.

В рамках нашей темы мы в общих чертах обсудили типологические сходства сельской тематики и героев в прозах Г. Матевосяна и В. Шукшина и провели литературные параллели. В ряд особенностей сближающих произведения и типологические сходства Гранта Матевосяна и Василия Шукшина, пожалуй, самое важное место занимают литературная традиция, тематическая среда и эстетические сходства. В связи с этим, важны не только их личных восприятия представления о литературе, но и фактор времени. 1960-ие годы были особенно плодотворные для проблем прозы, литературной дискуссии и для поисков. Новое поколение писателей, среди них также Г. Матевосян и В. Шукшин, поставило начало своей собственной истины, играя роль нового уровня художественной прозы связывающего старое и новое. Они искали новые пути отображения реальности, делая материалом работы те стороны жизни, которые перед тем были вне внимания литературы. Писатели представили в своих произведениях непокорных людей, которые родились и выросли в селе, с болью смотрящих на злые явления жизни.

Традиционные сходства, а также сходства тематической среды и эстетики литературного начала, естественно, что в дальнейшем развитии, должны были подвергнуться некоторым изменениям, подчеркивая сходство и выявляя некоторые различия. В связи с этим, конец 1960-х и 1970-е с одной стороны были годами достижений для «сельской прозы», так называемое гражданское укрепление, а с другой стороны были годами своеобразного вызова. Опубликованные новые книги и работы в прессе (В. Шукшин «На расстоянии» (1963), Ф. Абрамов «Две зимы и три лета» (1968), Г. Матевосян «Жила земли» («Осеннее солнце») «Похмелье», ») «Пути-перекрестки» (1968), В. Астафьев «Царь-рыба» (1978), В. Распутина «Последний срок» (1978), И. Друцэ «Время нашей доброты» (1978) и т.д.), свидетельствовали, что если что-то изменилось, то изменилось в той степени, что все больше и больше укоренилось и кристаллизировалось. Кроме того, система эстетических, идеологических,

тематически устойчивых принципов и вопросов расширила свои границы, последовательно также отреагировав на общественную, политическую и социальную жизнь того времени. Расширения пространственных границ явления сопровождалось углублением уже расторгнутых вопросов у выявлением новых, изображением героев получающих свою безграничную духовую и моральную силу из национальные источники, ясно подчеркивая морально-психологическую мотивацию. И Матевосян, и Шукшин, создавая свой эстетический идеал, применяют культурные национальные традиции на основе базового принципа: решить проблему личности и человеческую проблему исходя из морально-психологических принципов. В этом отношении, основные мольбы матевосянских и шукшинских произведений достигают российских и всемирных художественных образов мышления.

Творческая психология писателя и рабочие особенности играют важную роль также в его стиле мышления, в использовании художественных средств, выбора тех или иных образных методов, в тематическом выборе и изображении героев. В связи с этим, будучи великими личностями, естественно, Матевосян и Шукшин имеют больше различий, чем сходств. Но с другой стороны, параллелей и сходства начало и пройденной пути и в эстетике и в литературе продиктовали некоторую близость и в этом измерении.

Восприятие произведений Г. Матевосяна и В. Шукшина обусловлено не только восприятием реальности, а также их отношением к принципам литературы, потому что в начале литературной деятельности они сделали темой своих произведений свои собственные и основные проблемы жизни: социальное неравенство, контраст сельской и городской жизни, постепенные изменения внутреннего мира героев и т.д.

Следуя традициям армянской и русской классической литературы и речи, они стали великими мастерами национальной литературы. Их работы отражают изменения в социальных и духовных ценностях, дают реальное описание национального лица, характера и темперамента. В центре почти всех произведений находится человек с многочисленными связями и отношениями к обществу, к истории, национальным корням и к природе.

Объектом художественного отражения также является новое село того времени. Писатели в равной степени обеспокоены судьбой села, потому что крестьянин не видит свою будущую жизнь на родной земле, молодые люди без боли в сердце необратимо уходят, оставляют свой родной дом, многовековые традиции достигли черты исчезновения и забвения. Герои произведений обычные сельские жители, сельская жизнь, природа и село со своим образом жизни и отношениями.

Ulyana Ashot Kostanyan
Hrant Matevosyan and Vasily Shukshin: Literary parallels

Dissertation for obtaining the scientific degree of candidate of Philological Sciences, in specialty of “Modern Armenian Literature”. (Specialty Code 10.01.02).

The defense of the dissertation is scheduled for 2 June 2017, 12.30 pm, at the meeting of the Specialized Council of Literary Criticism N003 at the Institute of Literature after M. Abeghyan, NAS RA. Address: 15 Grigor Lusavorich str. 0002, Yerevan, Republic of Armenia.

Summary

HRANT MATEVOSYAN AND VASILY SHUKSHIN: LITERARY PARALLELS

The subject of our thesis is the study of parallels of the prose and the artistic peculiarities of H. Matevosyan and V. Shukshin, their interpretation of their literary life, revelation of typological similarities and the comparison between individual works. Taking as the basis the ideas and approaches reflected in the works of the writers, we have tried to investigate the primary peculiarities of their prose with the aim to establish literary parallels between their creations. The aim of the thesis work is the revelation of the typological similarities of the place and time, similarities in the perception of the social-political problems, similarities of the theme, the characterization of the heroes and artistic devices.

The main topic of the works of H. Matevosyan and V. Shukshin is the life of the people: the human relation, the philosophy of life and death, love, patriotism, actions caused by some personal stimulations, the description of the hard life of the villagers, the irrevocable pain of loss, jealousy, malice, etc. The reflection of these topics is mostly done in rural areas, but there are urban heroes as well. Their stories give us the description of the ordinary people's life living in their some countryside, picture the human life, they speak about human destiny, spiritual values and their regain. The heroes never speak about their motherland, because it is already intertwined with their destiny.

Considering the importance of more practical introduction of the questions, our thesis works will present three chapters, not including the Introduction and Conclusion:

- Similarities in Literary Tradition, Thematic Environment and Aesthetic Similarities.
- The Prose of Vasily Shukshin and Hrant Matevosyan in the Context of the Political and Social Life of the Time.
- Typology of Theme, the Characterization of the Heroes and Artistic Devices

In these chapters we have studied the similarities in literary tradition, thematic environment, artistic similarities and literary parallels within the limits of the material at the hand. In the context of the political and social life of the time we have analyzed the particularities of the works and the nature of their feedbacks. Finally, we have discussed the theme, the characterization of the heroes and typology of the artistic devices.

In 1960s in the new historical-literary process of development of the Soviet literature a new movement was form which received the provisional name of “Village Prose” and almost immediately became the spotlight of the literature and criticism. The massive change in rural reality couldn’t be ignored by the literature. In these circumstances right on time this genre appeared presenting its urgent problems and strict human concerns. In the Soviet areas the most outstanding representatives of the Village Prose were V. Shukshin, V. Belov, V. Rasputin, F. Abramov, Ch. Aytmatov, I. Druce, H. Matevosyan and others.

In the framework of our topic we have made the general outline of the typological similarities in the theme and the heroes of the Village Prose and have established literary parallels.

Among the features leading to the typological similarities between the literature of Hrant Matevosyan and Vasily Shukshin, perhaps, literal tradition, thematic environment and artistic similarities are the most important. In this respect, not only their personal perception and their conception about the literature is important, but also the factor of the time.

The 1960s were especially effective years for questions of prose, literary debates and researches. The writers of the new generation, among them were H. Matevosyan and V. Shukshin, started their own truth. They were the new circle of the prose which was connecting the old and the new. They were searching new ways of expressing the reality and making the sides of life which previously were left out of the spotlight of literature into their work material. They introduced into the literature people who were born and grown up in countryside, people who were feeling pain for the injustices of life, rebellious people.

Naturally, the similarities in tradition, thematic environment and artistic similarities of the literary start in the further development should have undergone some changes even more highlighting the similarities and revealing some differences. From this point of view, the late 1960s and the 1970s were years of new achievements for Village Prose on one hand, that’s to say years of social realization, and on the other hand, these were years of special testing process. New books and works published in press (V. Shukshin “At a Distance” (1963), F. Abramov “Two Winters Three Summers (1968), H. Matevosyan “The Country’s Theme” (“The Autumn Sun”), “Hangover”,

“Ways- Crossroads” (1978), I. Dunc “The Weight of our Kindness (1978), etc.) state that Village Prose has only change by becoming more entrenched and crystallized. Moreover, the system of artistic, ideological, stable thematic principles and problems became larger at the same time consistently reflecting the political and social life of the time. The expansion of the spatial borders of this phenomenon was accompanied with the deepening of the formerly raised problems and with the raise of the new ones. As well as, the prose was particular with the heroes receiving their inexhaustible spiritual and moral strength from national roots and the clear emphasizing of their moral and psychological motivation.

Both Matevosyan and Shukshin elaborate the national traditions when creating their artistic ideal. At the same time keeping the basic principle of solving the problem of the man and the human problem in the framework of the moral and psychological principle of the person. In this respect, the main pleadings of the works of Matevosyan and Shukshin become related to the Russian and international artistic thinking.

The artistic psychology and working features of the writer play considerable role in his styling thinking, in the use of literary devices, selection of figurative methods, thematic choices and the characterization of the heroes. In this respect, being great personalities Matevosyan and Shukshin have more differences than similarities. On the other side, the introduction of the both into the aesthetics and literature, the parallels and the similarities of the passed path have driven familiarity also in this dimension.

The perception of the works of H. Matevosyan and V. Shukshin is caused not only by the understanding of the reality, but also by the attitude and the principles the writers had for the literature, because at the start of literary activities they made into the topic of their creations the problems bothering them and the main problems of life (social inequalities, the contrast of the rural and urban life, the gradual change in the inner world of the heroes, etc.). Following the tradition of the Armenian and Russian classical literature they became the great masters of the national literature. Their works reflect the changes in the social and spiritual values, give real description of the national features, character and temperament.

The core of all the works of H. Matevosyan and V. Shukshin is the man with his numerous connections and relations to the society, history, national roots and nature. The object of artistic reflection is the new village of the time. The writers equally feel about the destiny, the future of the village as the villager doesn't see his future life in his native land. The young people leave the village irrevocably without pain in the heart, they abandon their homes. The centuries-old traditions have come to the edge of disappearance and oblivion. The heroes of their works are simple villagers, the life in the countryside, the nature, the village with its lifestyle and attitude.

